

УДК 94(477)«1919»

DOI: 10.30840/2413-7065.3(72).2019.177949

**АКТ ЗЛУКИ У ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ
«УКРАЇНСЬКОГО 1919 Р.»****Олександр ХОМЕНКО***orcid.org/0000-0001-5427-0389*

кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу

«Музей Української революції 1917 – 1921 років» Національного музею історії України

Анотація. Урочисте проголошення 22 січня 1919 р. на Софійській площі у Києві Акта Злуки УНР та ЗУНР стало надзвичайно важливим етапом на шляху до реалізації ідеї української соборності. Це був рубіж, який розділив дві історичні епохи: якщо раніше єдність наших східних та західних теренів лишалася лише мрією інтелектуалів, художньо-поетичною візією літераторів чи програмовим політичним постулатом, розрахованим на далеку перспективу, то відтепер соборність постає актуальною стратегією реального часу. У логіці національно-революційного відродження то був цілком умотивований перехід від теорії до практичного здійснення світоглядного проекту, засади якого ще в добу бездержавності розроблялися М. Драгомановим, Ю. Бачинським, М. Міхновським, М. Грушевським. Але разом із тим саме на цьому дієво-практичному етапі дві поєднані в єдину державу українські республіки з неминучістю вимушені були увійти в збройний конфлікт як із Росією в її «білій» та «червоній» видозмінах, так і з відродженою Польщею, яка плекала великодержавні амбіції: для цих імперських потуг сама ідея української соборності поставала засадничо неприйнятною.

Така нова якість історичної процесуальності в українській політичній концептосфері вимагала також і свого нового осмислення, для утвердження критеріїв якого події 1919 р. відіграли вирішальну роль. Саме в цей період лідери і УНР, і ЗУНР напружено шукали можливостей для оптимального узгодження інтересів Наддніпрянщини та Галичини у політичній стратегії єдиної держави. Часто ці суперечки набували характеру відвертого протистояння: концепції, яку обстоював С. Петлюра та його прихильники і яка полягала в інституційному завершенні процесу Злуки через формування спільного для всіх українських теренів уряду та утворення єдиної армії, протистояла концепція керівної групи ЗУНР, яка з такими підходами категорично не погоджувалася, обстоюючи максимально можливу окремішність політичних інституцій Галичини. Попри те, що ці розбіжності спричинили до трагічних наслідків в історії Визвольних змагань, концепт соборності утверджується впродовж 1919 р. як імператив суспільно-політичного мислення українців.

Ключові слова: Українська революція; концепція соборності; державне самоствердження; міжнародне становище; політичні практики; історичний контекст; суб'єктність; політична концептосфера.

**ACT OF UNITY IN THE POLITICAL CONCEPTUAL SPHERE
OF THE “UKRAINIAN 1919”****Oleksandr KHOMENKO**

Candidate of Historical Sciences, junior research fellow of the Department

“Museum of the Ukrainian Revolution of 1917–1921”, National History Museum of Ukraine

Annotation. The solemn declaration of the Act of Unity between the UPR and WUPR on January 22, 1919 on Saint Sophia Square became an important stage in the process of implementing

Ukrainian unity. It was a milestone which separated two historical eras: if previously the unity of our eastern and western terrains remained only a dream of intellectuals, a poetic vision of writers, or a program political formula for the future, from then on it became a real-time topical strategy. The logic of the national-revolutionary revival saw it as a fully reasoned transition from theory to practical implementation of the visionary project, whose foundations were elaborated back in the stateless time by M. Drahomanov, Yu. Bachynskyi, M. Mikhnovskyi, M. Hrushevsky. However, at the same time, that very active and practical stage forced two Ukrainian republics united in one state to enter into the armed conflict as with Russia in its "white" and "red" modifications, so with the revived Poland cherishing imperial ambitions: in this regard, the very idea of Ukrainian integrity was fundamentally unacceptable.

Such new quality of historical processes in the Ukrainian political conceptual sphere also demanded new comprehension, for which the events of 1919 played a crucial part. It was during that period that the UPR and WUPR leaders were actively seeking for the possibilities to optimally accommodate the interests of Upper-Dnieper Ukraine and Galicia within the political strategy of the united state. Often those controversies turned into an open contradiction: the concept grounded by S. Petliura and his followers, which consisted in the institutional completion of the consolidation process by forming the unified government and army for all Ukrainian terrains, was opposed by the concept of the WUPR leaders, who were totally against such approaches, supporting the maximum possible separation of political institutions in Galicia. Although these discrepancies led to tragic consequences of the Liberation Movement, the concept of unity was established during 1919 as an imperative of the social and political thinking of Ukrainians.

Key words: *Ukrainian Revolution; concept of unity; state establishment; international situation; political practices; historical context; subjectivity; political conceptual sphere.*

Три свідчення, три голоси історичних діячів, пов'язаних із зовсім різними царинами «діяльнісного» [9, с. 15] буття народу в окреслений історичний період, діячів, кожен з яких у свій, лише йому притаманний, спосіб семантичної конкретизації вияскравлює політичну концептосферу «українського 1919 р.» (року, вирішального не тільки для наших Визвольних змагань, а й для подальшої долі цілої Східної Європи, не випадково ж Ю. Яновський, найуважніший художній обсерватор його героїчної епопеї, згодом напише у «Вершниках»: «О дев'ятнадцятий рік поразок і перемог, кривавий рік історичних баталій і нелюдських битв, критичний по силі, незламний по волі, клятий і ніжний, наріжний і вузловий...» [29, с. 37]), визначатимуть напрямні контекстуального осмислення теми, заявленої

у назві цієї статті. Таке багатоголосся поставатиме важливим та умотивованим найперше з огляду на те, що поліфонічна «об'ємність» інтерпретаційної перспективи дає можливість піднятися над безальтернативною одновимірністю причинно-наслідкового детермінізму, який надто часто в нашій історіографічній традиції зводив і зводить аналітичний розмисел над соборністю як концептуальним метадискурсом Великої Української Революції до банального та абсолютно антиісторичного пошуку «винних» – відповідно лідерів чи то УНР, чи ЗУНР. У позбавленій історіософської глибини системі координат тільки зла воля тієї чи іншої особи спричинила до того, що у кривавій хитавиці протистояння із російським «великодержавництвом» та польським імперіалізмом так і не вдалося зберегти єдність

східних та західних теренів України: прикладом такого характеру праць з виразним прагненням зібрати «обвинувальний матеріал» може правити серія книг В. Солдатенка «Україна в революційну добу», особливо ж – її третій том «Рік 1919» [20] (у ролі обвинуваченого без права на захист там – С. Петлюра). Однак, попри усталене у публіцистичному слововжитку поняття «суд історії», завдання достеменного історика полягає не у проголошенні «вироку», а у спроможності уреальнити подієву процесуальність минулого у перспективі внутрішньосуперечливого і водночас цілісного у своїй онтологічній підставовості історичного буття. Буття, у якому минувшина виформовує сучасність настільки, наскільки актуальними постають її свідчення. Отже, про реальність та світоглядову концептосферу Злуки в «українському 1919 році» – голоси політика, журналіста, військовика.

Політик – це І. Мазепа, одна з ключових постатей у системі тогочасної нашої партійної та адміністративно-управлінської еліти, голова Ради Народних Міністрів УНР від серпня 1919 р. по травень 1920 р., який у своїх споминах «Україна в огні й бурі революції» так окреслив домінують історичного періоду, про який наразі йдеться: «Це була доба, коли українські збройні сили вперше за кілька століть зійшлися з усіх українських земель для спільної боротьби за незалежну Україну. Але тут же, в цю добу, прийшло до фатального заломлення об'єданого українського фронту внаслідок внутрішньої розбіжності українських сил, що виростили на різних частинах української землі і в різних історичних умовах, а тому врешті пішли різними шляхами. Українська боротьба

сборним фронтом, досягнувши своєї найвищої точки влітку 1919 року, коли наша армія взяла столицю України Київ, вже через два місяці закінчилася катастрофою» [13, с. 218].

Публіцист – це дописувач тижневика «Воля» (починаючи з червня 1919 р., він видавався у Відні, декларуючи позиції уряду УНР), який наприкінці серпня 1919 р. публікує під псевдонімом Наддніпрянець на його шпальтах статтю «Як ми втратили Галичину». Її він розпочинає констатацією очевидної реальності і ставить перед собою та читачами не менш очевидне запитання: «Минуло півроку, як український нарід святкував сполуку всіх українських областей бувшої Австро-Угорщини з Українською Народною Республікою. Великий історичний акт об'єднання українських земель був зустрінутий радісно всім українським народом, що живе на просторах від Сяну аж до Кубані. Віковічні бажання нашого народу здійснилися... Представники західних областей України, делеговані з постановами Української Національної Ради про сполуку з великою Україною, між іншим, свідчили у Києві, що населення Галичини прилучається до соборної України без застережень; що яка судьба не випала б в будучині на долю великої України, Галичина буде поділяти з населенням Наддніпрянщини всі радощі і горе.

Минуло півроку. Замість переведення фактичної сполуки українських земель, ми бачимо Галичину знову від надірваною, знову Збруч шматує Україну на дві частини.

Як це сталося? Хто винен в тому, що діється? Що спричинилося тому, що український нарід не вборонив своєї волі, своєї землі?» [14, с. 150].

Військовик – це генерал-хорунжий армії УНР Юрко Тютюнник (вочевидь, ця постать додаткової характеристики не потребує), який у книзі «Зимовий похід 1919 – 20 рр.», заперечуючи тим, хто стверджував, що після підписання представниками УГА договору з Добровольчою армією між двома військовими формаціями соборної України постала нездоланна прірва, вважає за необхідне наголосити: «Дуже багато говорилося і говориться про «прірву», що нібито постала між галичанами та наддніпрянцями внаслідок договорів, котрі підписували люди, що морально і політично вмерли ще тоді, як взяли в руки перо, підписуючи ганебний для цілої нації договір. Не паперові договори творять спільноту нації. Не паперовими договорами її розірвати» [24, с. 78].

Попри різницю в підходах і тлумаченнях (І. Мазепа констатує, що тільки «боротьба соборним фронтом» дала можливість звільнити Київ, а подальшу катастрофу на фронті спричинила «внутрішня розбіжність українських сил»; Наддніпрянець вважає, що «переведення фактичної сполуки українських земель» так і лишилося нереалізованим шансом і Галичину знову відірвано; натомість Ю. Тютюнник переконаний, що Наддніпрянська та Галицька армії завжди і за будь-яких умов відчували свою єдність, бо національна спільність не твориться і не розривається «паперовими договорами») усі автори суголосні у єдиному, визначальному для них: в усвідомленні того, що проблематика соборності поставала центральною, сказати б, сенсотворчою в усьому бутті цього переломного для цілої нашої історії ХХ ст. року, на початках якого Київ, урочисто привітавши Директорію, готувався до

початку роботи парламенту Соборної України, а на схилку – знесилена в боях із «білими» та «червоними» росіянами армія УНР, не маючи більше спроможності тримати фронт, перейшла до партизанських (Перший зимовий похід) методів боротьби. І ще в одному єдині ці автори (прямо вони про це не пишуть, зрештою, Наддніпрянець, який публікував свою статтю серединою 1919 р., просто не міг ще знати, чим закінчиться російсько-українське та польсько-українське протистояння, проте з усієї тональності їхнього розмислу це постає очевидним): якби у 1919 р. українська соборність в аспекті інституційному концептуалізувалася б таким же доконаним фактом, яким поставала вона в аспекті духово-світоглядовому, то Україні судилася б цілком інша історична доля.

Обговорюючи окреслену проблематику, не можна не відзначити: суто фактологічний вимір реалізації соборницьких ідей та устремлінь українців під час революційного творення державності у 1917 – 1921 рр. нашою історіографією досліджений на справді високому рівні. Починаючи зі схилку 90-х років ХХ ст., з'являється друком низка важливих праць, які суттєво розширюють оперативне поле досліджень цього питання. 1999 р. побачив світ упорядкований В. Сергійчуком збірник документів, присвячений ідеології та практичній програмі українського соборництва в епоху Визвольних змагань [19], 2001 р. виходить монографія «Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917 – 1920 рр.)» за авторства І. Кураса та В. Солдатенка [11], 2013 р. – монографія П. Гай-Нижника та О. Лейберова «УНР в період Директорії: пошук моделі державного устрою (кінець

1918 – 1919 рр.)» [4], у якій порушується багато дотичних до окресленої теми питань, 2018 р. – монографія П. Гай-Нижника «ЗУНР – ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918 – 1919)» [3] з її важливим розділом «Ідея Соборності й українське державотворення (1918 – 1919 рр.)». Змістовно наповненими постають присвячені соборницькій тематиці розділи в узагальнюючих працях, присвячених періоду революційної трансформації українського соціуму (їхнім характеристичним зразком стали підготовані Інститутом історії України «Нариси історії Української революції 1917 – 1921 років», конкретніше – 2-й том цього видання [16]). Своєю ґрунтовністю вирізняється оперта на солідну джерельну базу монографія І. Гушуляка «Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акта Злуки)», яка вийшла у 2009 р. У низці фахових статей наświetлюються окремі аспекти історико-подієвої контекстуальності Акта Злуки: напрями дослідницьких зацікавлень тут найрізноманітніші – від докладного аналізу світоглядних модальностей та історичних передумов утвердження в Україні соборницької ідеї [1] до археографічного опису Універсалу Директорії УНР про злуку із ЗУНР, оригінал якого зберігається в ЦДАВО України [17], та окреслення ключових аспектів політичної стратегії визначних політичних діячів того періоду [21].

Водночас досі якщо не цілковито недослідженим, то осмисленим лише вкрай конспективно лишається, на перший погляд, периферійне, а, у суті речі, – засадничо важливе питання про те, у який спосіб Універсал Директорії від 22 січня 1919 р., що його в історико-публіцистичному дискурсі ми узвичаєно називаємо

Актом Злуки, вплинув на політичну концептосферу «українського 1919 р.»? Як позначився він на формуванні уявлень про соборність як формотворчу стратегію національного буття у свідомості політичних, військових, інтелектуальних лідерів східних та західних теренів України? Чому саме 1919-й має стати предметом такої пильної уваги? Тому що саме в історичному циклі цього року національно-територіальна єдність, яка доти лишалася і для наддніпрянців, і для галичан поетичною мрією, теоретичною візією або – у кращому випадку! – політичною програмою далекої перспективи, вперше стала на порядок денний реальної політики. Інакше кажучи, українці від мрій та розмов про єднання Сходу та Заходу у цей час вперше перейшли до справ, до щоденної роботи, яка покликана була ті мрії втілити у життя. Секретар закордонних справ ЗУНР Л. Цегельський – саме він під час Свята соборності у Києві зачитував текст Закону ЗУНР про об'єднання двох українських держав в одну суверенну республіку – у спогадах згодом так напише про цю трансформацію «поетико-теоретичного» відчуття єдності українських земель у соборництво практично-дієве (йому йшлося про членів західноукраїнської делегації, які прибули до Києва за остаточного скріплення Злуки, проте слова ці підставово можна екстраполювати на всіх, хто тоді брав участь у боротьбі за державність): «Українське соборництво Галичан, що було ідеологічного характеру, начитане з Шевченка та з Історії України, з «України Ірреденти» Юліана Бачинського, з «Самостійної України» Миколи Міхновського, з «Руси-України і Московщини-Росії», стало ось тут, у Києві, чимось реальним і живим... Україна і

Київ перестали бути лише поетично-романтичною мрією. Вони стали дійсністю, частиною душі кожного галицького делегата. Галичани почули себе заодно з Києвом та з усією тут зібраною Україною» [26, с. 257 – 258]. Проте соборність у її практичному вимірі – то не лише реальне відчуття всеукраїнського єднання, це також і неминучий вихід у простір конфліктів та протистоянь, які були іманентними тогочасній реальності, постаючи невід’ємною складовою політичних процесів. Соборна Україна самим фактом свого існування поборювала імпресіоністичні зазіхання Росії (у її «білій» та «червоній» видозмінах), Польщі, Румунії, Угорщини, і саме через це її лідери змушені були також шукати бодай якихось союзників, неодмінно враховуючи при цьому і чинник Антанти (найсильнішої натоді військово-політичної потуги), яка до української справи ставилася вкрай неприхильно. До цього додавався і складний вузол внутрішньоукраїнських суперечностей, зумовлених як надто відмінними умовами, в яких формувався «політичний клас» колишніх підросійської та підавстрійської частин України, так і багато в чому засадничо протилежними у керманічів УНР та ЗУНР уявленнями про стратегію та тактику національного державотворення. Соборність-практика, отже, мусила стверджувати себе в якісно іншій історичній контекстуальності, ніж соборність-теорія, і специфіку цієї контекстуальності політичній та інтелектуальній еліті належало проаналізувати найперше в аспекті світоглядовому. 1919-й став у цьому процесі роком справді вирішальним.

... 22 січня 2019 р., у день сторіччя проголошення Акта Злуки, «Історична правда» – найпопулярніший нині

ресурс, присвячений українській минувшині, – опублікувала статтю Ю. Юзича під дещо незвичною для історико-аналітичних матеріалів назвою «В оці тайфуну. Як проголосили Акт Злуки». Обґрунтовуючи умотивованість використання такого кшталту «атмосферної метафори» (адже тайфун – явище найперше атмосферне), автор відсилає своїх читачів до широкого контекстуального тла події: «У цей день здавалося, що буревії історії втомилися і зупинили свій руйнівний рух. Насправді над Києвом зупинилося «око тайфуну», де вітру може не бути. Навколо ж української столиці усе пригиналося від буревіїв. Зі сходу наступали більшовики. З півдня – денікінці, що отримали підтримку Антанти. На заході, на Волині і Галичині крутився польський вихор, а на Буковину – входило румунське військо» [28]. Повищий історико-поетичний екзерсис багато в чому справді «об’ємно» вияскравлює ситуацію, проте один аспект – і то аспект найважливіший і в тому часі справді вирішальний! – залишено тут поза увагою: попри ці вихори і буревії Київ у короткий період володарювання Директорії – від другої половини грудня 1918 р. до початку лютого 1919 р. – знову, як і в «золотогомінну добу» Центральної Ради, піднісся як епіцентр (і як генератор!) українського національного відродження. Це відчувалося в усьому: у нових геніальних творах «сейсмографів» національної душі – поетів (саме наприкінці 1918 р. у Києві побачили світ «Сонячні кларнети» П. Тичини – друга за значимістю, після «Кобзаря», поетична книга українців), у стилістиці публікацій тогочасної української преси, у нових імпульсах творчого зростання Г. Нарбута та Л. Курбаса. Погук українського відродження був

визначальним і в історико-культурній акустиці проголошеного в українській столиці Акта Злуки: високоемоційний опис Свята соборності у Л. Цегельсько-го [26, с. 264 – 273], який перебував в епіцентрі подій, – виразне тому підтвердження. Не зупинятимемося докладніше на подробицях перемовин делегацій УНР та ЗУНР, урочистостях на Софійській площі, бо в контексті окресленої теми нас цікавить інше: що ж відбувалося (і то не так у вимірі подієвому, як у модальностях світоглядово-ідеологічних, в інтелектуальному просторі об'єднаної України, зусібч оточеної ворогами) по тому, як член Директорії Федір Швець проголосив: «Од нині воедино зливаються століттями одірвані одна від одної частини Єдиної України» [17, с. 166] і Злука стала доконаним фактом. Для характеристики моменту доречними будуть кілька фрагментів із промов, якими після завершення урочистостей наддніпрянські діячі вітали західноукраїнську делегацію в Українському національному клубі увечері того історичного дня 22 січня.

Л. Старицька-Черняхівська, голова клубу: «Був час, коли саме слово «українець» не можна було вимовити. Ми вас, братів, галичан, не за таким пишним та багатим яствами столом зустрічали. Ми зустрічалися на нарах російських тюрем. Сюди до нас привозили ваших арештованих священників, ваших вчителів. Нині від імені українського клубу вітаю вас, яко вільних українців» [5, с. 412].

Л. Бачинський, побратим В. Стефаніка, голова повноважної делегації ЗУНР: «До останнього часу ми, галичани, були оточені з усіх боків ворогами, які під виглядом піклування змагалися згубити нас. Тільки селянам нашим

вдалось зберегти в усій святості рідну мову. Селяни казали нам: і ми хочемо в Києві навчитись української мови у наших братів. Спільними змаганнями однині творитимем наше національне життя» [5, с. 412].

Такою ж піднесено-патетичною то-нальністю виступів та промов – у контексті того періоду націєтворення вона була просто неминучою – позначене було й обговорення ратифікації актів соборності 23 січня 1919 р. – під час першого дня роботи у Києві Конгресу Трудового Народу України. Знаковою стала практично одноголосна підтримка Акта Злуки Трудовим конгресом (близько 400 його депутатів репрезентували як східні, так і західні наші терени): проти єдності Сходу та Заходу України голосувало тільки двоє російських меншовиків [5, с. 419]. «Я гадаю, що після цього на наш гострий трьохкінецьний тризубець не сідатимуть ні одноголові, ні двооголові, ні чорні, ні білі орли» [5, с. 418], – оптимістично проголошував того дня колишній міністр міжнародних справ УНР доби Центральної Ради М. Любинський («Орел, Тризубець, Серп і Молот... І кожне виступає як своє» [22, с. 29], – відомий рядок зі збірки П. Тичини «Замість сонетів і октав» постає очевидною парафразою цих слів: звіт про засідання Трудового конгресу від 23 січня, у тому числі – і виступ М. Любинського, друкувалися на шпальтах часопису ЦК УСДРП «Робітнича газета», і перший поет тогочасної України ці матеріали, вочевидь, читав, можливо, і сам був присутнім на історичному схваленні Акта Соборності).

У сконденсованій формі тогочасні відчуття українського громадянства вияскравила стаття С. Єфремова «Дух віків», написана за результатами

обговорення і схвалення Трудовим Конгресом Акта Злуки (Л. Цегельський у неоднозначних, проте вкрай цікавих своїх споминах також свідчить [26, с. 275], що автор «Історії українського письменства» був очевидцем цієї події). «Того дня оформлено і затверджено акт поєднання двох, досі порізнених частин України. Розпанахане, од віків переполовинене тіло національне зробило останній акт до того, щоб зростись не тільки духом – бо це давно вже зроблено, але і в політичних формах» [8], – пише він у ч. 17 «Нової Ради» від 25 січня 1919 р. С. Єфремов як один із духових лідерів Наддніпрянщини (у підросійській Україні його не випадково називали «совістю української інтелігенції») вважає за доконечно важливе у час піднесення хвилі загальнонаціонального єднання знову наголосити на тому величезній ваги внеску, який Галичина, у найжорстокіший спосіб понищена російською окупаційною адміністрацією упродовж 1914 – 1915 рр., зробила у справу революційного відродження українства: «Війна переродила Україну. Галичина дала їй перші засіви свідомості навіть у масах. Вона, зруйнована, згвалтована, збезчещена й опльована окупаційним військом – помстилася за свою руїну й понищення тим, що нашим несвідомим «хахлам» з окупаційного війська прищепила зародки сумніву в силу офіційної Росії та зерна національної свідомості. Масовий рух у нас – од Галичини, бо тільки там побачив наш народ і рідну школу, рідну книжку, і свою інтелігенцію, і своїх героїв. Там шукав і знаходив він «Кобзаря», викинутого з батьківщини, там чув запальне слово колись вільних, а тепер уярмлених земляків, там навчився цінити національну волю і рідне

слово шанувати... Галичина навіть під п'ятою ворога завдала йому смертельного удару – і не випадок те, що саме тепер галицькі юнаки, січове стрілецтво, стоять на сторожі новоздобутої волі всього українського народу» [8]. Суголосною з духом та ідеями статті С. Єфремова (хоча й суттєво менш емоційною) була і стаття М. Грушевського «Об'єднання України Наддніпрянської і Наддністрянської», яка побачила світ на шпальтах січневого числа київського кооперативного часопису «Громада»: попри те, що голова Центральної Ради в новій політичній реальності ключової ролі не відігравав, його точка зору лишалася для багатьох дуже важливою. Варто підкреслити, що, як свідчать газетні повідомлення, суспільна опінія на підтримку Злуки в обох відламах тепер уже з'єдиненої України була спільною: цікаві й зовсім маловідомі «голоси» тогочасних українських газет про єднання Наддніпрянщини та Галичини проаналізовані у монографії І. Гошуляка (розділ «Пропаганда пресою ідей соборності та неподільності українських земель напередодні об'єднання двох республік» [5, 391 – 403]).

Одначе період піднесеної ейфорії виявився короткотривалим: прикриваючись назвою неіснуючої в реальності «Української радянської армії», вглиб території УНР почали просуватися регулярні військові підрозділи російських більшовиків, наслідком чого початком лютого 1919 р. Директорія вимушена була покинути Київ. Вкрай складною лишалася і ситуація в Галичині, де УГА, попри всі зусилля грудня 1918 р. та січня – лютого 1919 р., так і не змогла знову оволодіти Львовом. Несприятливим для української справи поставав і зовнішньополітичний контекст: керівні кола Антанти з

огляду на Берестейський мир потрактували українців як пряму німецьку експозитуру і підтримували смертельних ворогів українського відродження – Денікіна з його концепцією «Единой и неделимой России» та відроджену Польщу з претензіями на «історичні кордони Речі Посполитої». У цій ситуації виразно уреальнилися дві тенденції, взаємопоборювання яких і визначало систему координат, у якій впродовж 1919 р. концепт соборництва розгортався як актуальна українська політична практика. Безсумнівно, визначальною – і такою, що віднаходила свою підставовість у масовій народній підтримці як на Наддніпрянщині, так і в Галичині – окреслювалася тенденція до наповнення об'єднання реальним змістом, тим більше, що спиралася вона і на поважну традицію духового розвитку українства (культурою тут вивиснується інтегративна для всіх українських земель постать Шевченка [25]), і на живу процесуальність історичного розвитку доби Великої Української Революції, яка на кожному новому етапі свого піднесення зі щораз більшою силою підкреслювала імперативну необхідність скріплення національно-чинної солідарності (галичани-січовики в обороні Центральної Ради під час київських боїв січня 1918 р., українські вояки у Львові під час Листопадового Зриву – із накладеною на синьо-жовту кокарду відзнакою «Соборна Україна»: архістратиг Михаїл із піднесеним у правиці мечем, символом київського осердя Наддніпрянщини, який спирається на щит із галицьким левом [27, с. 186] – шерех цей вільно продовжувати). Практичний вимір модерного націєтворення (яким стала визвольна війна, і ціла українська справа у 1919 р., та й не лише тоді, залежала від її успіху чи неуспіху:

«Все залежить від героїства нашої армії і її відпорності. Наша справа не рішається за зеленим столом конференції, але на полі битв» [23, с. 206], – писав у листопаді 1919 р. М. Тишкевич, один із кращих тогочасних українських дипломатів) окреслювався тим соціальним простором, у модальностях якого трагічний український розлам «по Збручу» був подоланий найбільш повно. Загальновідомо, що співпраця Наддніпрянської армії та УГА розпочалася задовго до формальної Злуки. Впродовж листопада – грудня 1918 р. галицькі військовики отримали з Наддніпрянщини 20 000 гвинтівок, 300 кулеметів, 80 гармат, 20 бойових літаків з екіпажами [16, с. 48], в боях з поляками в Галичині брали участь цілі підрозділи Наддніпрянської армії (натомість з новобранців-гуцулів було сформовано полк морської піхоти Українського флоту армії УНР [16, с. 194]), старшини-наддніпрянці перебували на вищих посадах в армії ЗУНР – досить назвати імена М. Омеляновича-Павленка (командувача УГА), О. Грекова, Є. Мешковського. М. Грушевський, підсумовуючи у вересні 1920 р., вже на схилку Визвольних змагань, досвід найновішого етапу нашого націєтворення, зауважив, що «домагання повної самостійності й незалежності України» було «винесене насамперед військовими кругами, а далі перейняте цілим, чи майже цілим національно свідомим українським громадянством» [7, с. 47]: екстраполюючи цю думку, вільно ствердити, що саме «військові круги» стали тим середовищем, у якому соборницька ідея скристалізувалася найбільш повно. Знаково-символічними у цьому контексті уреальнюються слова з телеграми, яку Державний секретар військових справ ЗУНР Д. Вітовський адресував

керівництву УНР, а найперше – «Головному Отаману Українського-Республіканського війська С. Петлюрі», повідомляючи про рішення галицького парламенту у Станіславі схвалити об'єднання з Великою Україною: «Хай злука, спаяна спільно пролитою кров'ю обох бувших Республік, довершить мрію і щастя робочого українського народу» [2].

Однак в аспекті політико-правової ситуації бачилася зовсім не такою обнадійливою. Звичайно, до того спричинили і обставини суто об'єктивні: два фундаментальних документи, які стали наріжними каменями юридичного уконституювання об'єднання – Ухвала Української Національної Ради про Злуку ЗУНР з УНР та відповідний Універсал Директорії, – так само, як і ухвалений Трудовим конгресом 28 січня «Закон про владу», не давали конкретної відповіді на питання про те, якою ж має бути послідовність кроків обох урядів. Інакше кажучи, незрозумілою лишалася логістика і стадіальна послідовність об'єднання. Продовжувалося фактичне існування двох держав з двома адміністративно-управлінськими апаратами, з окремими зовнішньополітичними стратегіями (що потім спричинило до чималих проблем) та арміями. Історики досі сперечаються про те, чи мала новоутворена спілка УНР та ЗУНР характер федеративний чи конфедеративний, але чітко зрозуміло, що унітарною ця держава не була (як передбачалося, остаточне рішення про державне злиття мали ухвалити всеукраїнські Установчі збори). М. Лозинський, один із чільних діячів ЗУНР, у книзі «Галичина в рр. 1918 – 1920» цілком виправдано наголошує: «Всі ці акти про з'єдинення не утворили нової, з'єдиненої, з дотеперішніх двох

українських держав зложеної Української Народньої Республіки, а тільки проголошували утворення її і намічали шлях до її утворення» [12, с. 69].

Однак той шлях керівництво і Наддніпрянщини, і Галичини бачили часто зовсім по-різному, що й стало однією з визначальних причин української трагедії 1919 р.: за І. Мазепою, «недовершена злука» українських республік стала джерелом того роздвоєння влади, яке так тяжко помстилося потім на українській боротьбі 1919 року» [13, с. 84]. Звичайно, реальні кроки на шляху до об'єднання робилися, і то не тільки у царині військовій: варто тут згадати і про присутність делегатів від Української Національної Ради із правом повноважного голосу на Трудовому конгресі, і про ухвалу доповнити Директорію представником Галичини, і про зміну в документах Галицького уряду назви ЗУНР на ЗО УНР (Західна Область Української Народньої Республіки). До речі, саме у цей час на печатках місцевих органів влади Наддніпрянщини галицький лев поступився тризубові [16, с. 190]. Але попри ці позитивні моменти напруга в стосунках між керівниками двох українських республік продовжувала наростати, тим більше, що військове становище УНР та ЗУНР стрімко погіршувалося. Впродовж лютого – квітня 1919 р. тривав навальний наступ російської «Красної армії», яка відтіснила УНР все далі й далі до західного кордону, бойова потуга республіканського війська була значною мірою підірвана більшовицькою агітацією, спроби Директорії налагодити контакти з Антантою, яка висадила десант на півдні України, не спричинили до позитивних результатів. На теренах ЗО УНР ситуація розгорталася не менш

драматично: 15 березня 1919 р. поляки розпочали масовану атаку на позиції УГА, змусивши українців відступати. Директорія, попри сподівання Галицького уряду, так і не оголосила війни Польщі (С. Петлюра та його оточення вважали такий крок відверто самовбивчим), натомість Є. Петрушевич (президент, згодом – Диктатор ЗУНР) відверто не сприймав ні соціальних реформ, які здійснювалися наддніпрянським урядом, ні його кадрової політики, ні підходів у ставленні до тих військово-політичних сил, які 1919 р. зійшлися у протистоянні на українських теренах.

Абстрагуючись від фактологічної конкретики суперечок та конфліктів, які раз по раз спалахували між двома урядами з найрізноманітніших причин, слід зазначити, що в основі їхній було різне (часом – кардинально різне) уявлення про стратегію творення соборної держави. Галицькі політики вважали, що попри все інтереси їхнього краю мають лишатися для них пріоритетними і що навіть коли не вдасться ствердити державність на Великій Україні (Наддніпрянщині), то це ще не буде цілковитою катастрофою, бо Галичина зберігатиме шанси на незалежність. Л. Цегельський, секретар закордонних справ ЗУНР (і автор тексту Передвступного договору від 1 грудня 1918 р.), пишучи про настрої, які панували у переддень розпаду Австро-Угорщини серед політичних лідерів українців Галичини (практично всі вони належали до Парламентської репрезентації у Відні), зазначає: «Ми... рахували так: як Велика Україна вдержиться як самостійна держава, то ми матимем змогу злучитися з нею в близькій будучині. Як Велика Україна не вдержиться та захоплять її «червоні» чи «білі» (царисти),

тоді доведеться думати про інші виходи з положення» [26, с. 76]. Власне, на приблизно такій же позиції ствердження окремішності Галичини (на його думку, вона, на противагу «соціалістичній Директорії», мала стати чинником стабільності й порядку) він лишався і після схвалення Акта Злуки. Симптоматично, що в ситуації літа 1919 р. Л. Цегельський разом з іншими лідерами ЗУНР послідовно виступав за те, аби галицька делегація на мирній конференції у Парижі виступала окремо, а не входила до спільної дипломатичної групи репрезентантів УНР, очолюваної Г. Сидоренком (і критикував тих галицьких політиків, наприклад – Д. Вітовського та М. Лозинського, які у цьому питанні діяли солідарно із делегацією Наддніпрянщини, відстоюючи соборницькі позиції: Л. Цегельський, який свого часу у розмові з головою Директорії В. Винниченком навіть припускав гіпотетичну можливість «засуду смерті» [26, с. 190] для організатора Листопадового Зриву Д. Вітовського, звинувачував цих діячів у «соціальному радикалізмі та максималізмі» [26, с. 240]). «Бо що ж би воно шкодило справі міжнародного визнання Придніпрянщини як держави, якщо б скоріше Галичину визнано державою?» [26, с. 239], – продовжував він запитувати навіть і за кілька десятиліть після трагічного завершення Визвольних змагань (спомини Л. Цегельського «Від легенд до правди» побачили світ 1960 р.), лишаючись переконаним у тому, що «реакційна» та «дрібнобуржуазна» Галичина мала мати більше успіху, ніж «революційна» та соціалістична Директорія [26, с. 239].

Своєрідною відповіддю не стільки навіть Л. Цегельському, як тій політичній групі, світогляд якої він репрезентував,

концептуалізуються слова Є. Коновальця – також, нагадаємо, галичанина за походженням, якими він у «Причинках до історії української революції» спростовував закиди тих, хто вважав, що восени 1918 р. Січові стрільці «зрадили» Галичину, взявши участь в антигетьманському повстанні – натомість вони мали б, на думку їхніх критиків, полишити Наддніпрянщину на Божу волю і боротися з поляками за Львів: «Із утратою наддніпрянської бази Галичина буде втрачена для українців навіть і тоді, коли галицькі війська відберуть Львів тому, що між Польщею й Большевією сама Галичина ніяк втриматися не зможе» [10, с. 12]. Очолювана С. Петлюрою група наддніпрянських політиків, яка впродовж 1919 р. визначала політичний курс УНР, у своїй діяльності і спиралася саме на такого кшталту розуміння важливості «наддніпрянської бази». Головний отаман армії УНР називатиме цю стратегію «дорогою випробуваного реалізму і наддніпрянського централізму» [18, с. 519]. Вона спиралася на кілька визначальних напрямних.

По-перше, всіляка можлива, на яку тільки дозволяють ресурси відновленої УНР, підтримка боротьби ЗУНР на тому етапі, коли ця боротьба могла завершитися або реальним успіхом, або принаймні прийнятним для українців компромісом: у «Причинках до історії Української революції» Є. Коновалець серед іншого згадує, яку «велику силу ріжного майна: зброї, сукна, саперного й санітарного добра висилано весь час із Наддніпрянщини до Галичини в допомогу Галицькій Армії», додаючи, що «санітарне майно, яке дістала Галицька Армія з Наддніпрянщини, було таке обильне, що ним послуговувалися аж до переходу

до Денікіна» [10, с. 12 – 13]. Проте міліарним аспектом (хоча він і був визначальним) допомога боротьбі українців на західних теренах держави не обмежувалася: той-таки Л. Цегельський свідчить і про суттєві обсяги продовольчої допомоги, і про фінансову підтримку, яку Директорія надавала ЗУНР («виплачено нам, щобто до моїх рук і за моєю «розпискою» ... десять мільйонів австрійських корон банкнотами, переважно по 10 та 20 корон, дещо по 50 і 100 корон» [26, с. 151]). В інтересах галичан УНР діяла і на «дипломатичному фронті»: так, гостро критикований Л. Цегельським за нібито нерозуміння галицької специфіки Г. Сидоренко як очільник «Делегації Української Республіки» 15 липня 1919 р. звертається з нотою до «Президента Мирової Конференції в Парижі», де, протестуючи проти рішення поширити на терени ЗУНР юрисдикцію Польщі, посиляється на «з'єдинення обох Республік», яке відбулося «22 січня 1919. на площі св. Софії в Києві» і яке засвідчило, що «Східна Галичина волею свого населення стала частию Української Республіки» [12, с. 147], – і приклади такі вільно множити й множити.

По-друге, це чітке розуміння того, що армія УНР не в змозі воювати відразу з усіма своїми ворогами, тож пошук союзників постає суворою життєвою необхідністю. З огляду на це, на думку Головного отамана, українське громадянство мало бути готовим до відмови на певному етапі від максималістських вимог, наполягання на яких може спричинити до втрати державності та остаточного поділу України між Москвою (як головним ворогом) і Варшавою. Саме тому С. Петлюра підтримував пропозиції «місії Бартелемі» про укладення перемир'я між УГА

та польською армією, які хоча й не відповідали «в цілому інтересам галичан» [18, с. 520], однак в аспекті загальнодержавному уможлилювали не лише Галичині, а цілій об'єднаній Україні вихід із практично безвихідної ситуації, «бо цим досягли би ми: а) фактичного визнання України з боку Антанти; б) отримали би можливість створити бази для підвозу амуніції з Європи і в) оперлися б фактично на Європу в нашій... боротьбі з большевиками, себто з Москвою» [18, с. 520].

І, по-третє, у ситуації, близькій до цілковито катастрофічної, коли йшлося вже не про кордони держави, а про можливість чи неможливість продовжувати збройну боротьбу, припинення якої було тогочасним капітуляцією, потрібно було у будь-який спосіб і будь-якою ціною зберегти контроль суверенного Уряду УНР над осередком української етнографічної території, чітко усвідомлюючи, що зміцнення державності на цих теренах дасть можливість в історично осяжному часі поставити на порядок денний і невирішені питання соборності, натомість відсутність власної держави просто позбавить Україну суб'єктності, перетворивши її на поле гри ворожих геополітичних потуг. «В справах територіально-державних я керувався і керуюсь принципом соборності України. Основою державності повинна бути Центральна Україна – Наддніпрянська, а не периферія, частина її. Коли об'єктивні обставини складаються так, що сьогодні соборності, етнографічно-територіального принципу нації не можна здійснити, було би божевільством в угоду максималізму територіального одмовлятися од державної самостійності на тих землях, де цю самостійність можна

зреалізувати» [18, с. 519], – наголошував С. Петлюра у листі до генерал-хорунжого М. Удовиченка. У координатах такої «базової моделі» розуміння з її виразно окресленими трьома напрямними розгортається практично вся діяльність і Наддніпрянського уряду, і Директорії (яку після виїзду на еміграцію В. Винниченка уособлював, у суті речі, один лише С. Петлюра) в питанні полагодження конфліктів із керівними колами ЗУНР. Зрештою, Варшавська угода (укладена в час, коли Західна Україна вже повністю контролювалася Варшавою: «...наше порозуміння з поляками в 1920 р. треба розглядати як тактичний хід для встановлення зв'язку з Європою... цей акт був актом спасіння для дальшого продовження нашої боротьби» [18, с. 517]) також концептуалізується у цій же логіці – з усіма її позитивними і негативними аспектами.

Важливим бачиться те, що від 22 січня, дня його проголошення, у публічно-політичному дискурсі і УНР, і ЗУНР Акт Злуки продовжував лишатися наріжним каменем єднання двох історичних частин єдиного українського «материка» (формально він був розірваний 20 грудня 1919 р. на скликаному Є. Петрушевичем у Відні засіданні уряду ЗУНР [3, с. 137] – це стало одним із найтрагічніших епізодів «боротьби 1919 року»). Проте бачення того, в який спосіб втілювати у життя його засадничі положення, у політичного керівництва УНР та ЗУНР, як наголошувалося вище, було надто відмінним. Директорія увесь час намагалася уніфікувати і політико-адміністративний, і військово-управлінський простори Наддніпрянщини та Наддністрянщини: цьому є багато свідчень – від створення 4 липня

у складі уряду УНР міністерства у справах ЗОУНР, аби, зрештою, уможливити розгляд «галицьких питань» у загальному контексті спільної загальноукраїнської політики (на категоричну вимогу Є. Петрушевича, який поставив це як одну з умов для переходу УГА на терени Великої України, таке міністерство було скасоване [16, с. 50]), до постійних намагань С. Петлюри як Головного отамана об'єднати під одним проводом дві армії – адже, за І. Мазепою, навіть після переходу Збруча «Галицька армія... продовжувала жити своїм окремим життям, неначе якась держава в державі» [13, с. 266]. Натомість позиція оточення Є. Петрушевича полягала у послідовному запереченні «наддніпрянського централізму», тобто зусиль перейти від проголошеного єднання до справжньої єдності (світогляд цієї групи політичних діячів добре характеризують спомини О. Назарука: редактований ним 1919 р. у Кам'янці-Подільському часопис «Стрільць» був трибуною для тих, хто прагнув демонстративної конфронтації з Директорією та урядом УНР). Декларативно визнаючи, що «Ідеалом всіх Українців є і повинно бути, щоб українська держава була одна і мала одну армію» [15, с. 210], О. Назарук водночас виступає із досить дивним для соборника твердженням: «Завеликі економічні й культурні різниці є напр. між Галичиною й Херсонщиною, між Волиною й Кубанщиною або Кримом, щоб економічні і и. справи цих різних земель вирішувати в однім київським парламенті» [15, с. 210]. На шляху до утворення єдиної армії редактор «Стрільця» також бачить нездоланні перешкоди: «Обі українські армії побудовані були на зовсім інакших основах і мали зовсім інакший людський

матеріал» [15, с. 211] (твердження, яке цілковито не відповідає дійсності, бо і в армії УНР, і в УГА рядові, тобто козаки і стрільці, були переважно селянами, а старшинський склад формувалася з інтелігенції). Подібна риторика і нею ж таки обумовлена політична практика спричинили у висліді до такого явища, як листопадовий договір про перехід УГА в підпорядкування «Добровольческой армии» (симптоматично, що у договорі з денікінцями жодного разу не вживалися слова «Україна» та «український», а республіканське військо УНР називалося «армією Петлюри» [15, с. 339–342]; Є. Коновалець назвав таку капітуляцію перед силою, яка не визнавала навіть назви нашого краю, «наслідуванням Переяславської Угоди» [10, с. 32]). Далі були вимушений відступ наддніпрянських частин під ударами «білих», втрата Кам'янця-Подільського і, зрештою, ліквідація українського фронту. Однак нездатність політиків завершити процес об'єднання і зробити його незворотним зовсім не свідчила про поразку соборницької ідеї. Соборність як актуальну політичну програму починали стверджувати український загал, який був і лишався не тільки соціологічною, а й онтологічною підставою Злуки. Зрештою, соборність стверджувала сама логіка історії. Симптоматичною у цьому контексті постає доля УГА на Великій Україні, яка попри всі хитання свого командування між полюсами сил спочатку білих, а потім червоних росіян послідовно і всюди лишалася армією найперше українською – допомагаючи зброєю та спорядженням Наддніпрянській армії, яка продовжувала воювати з Денікіним, проводячи дуже важливу культурно-просвітню роботу в українських селах,

зрозуміло, у напрямі пробудження національної свідомості народу. Генерал-хорунжий армії УНР Ю. Тютюнник під цим оглядом свідчив: «Ні формальний перехід на сторону білих, ні визнання влади червоних росіян не вплинуло на ставлення населення до Галицької Армії. Населення вважало її своєю Українською Армією і вірило, що вона стане в обороні прав свого народу, коли прийде на те час. Село, наше українське село, що пережило весь жах довгої революційної війни, навчилося відрізняти своїх від чужих, не звертаючи уваги тільки на вивіски. Навіть будучи в пасивній ролі, Українська Галицька Армія творила велике діло одним своїм перебуванням на Великій Україні. Ідея соборної України ставала ідеєю широких мас» [24, с. 119].

1919 став роком урочистого проголошення Акта Злуки, однак він не став роком реального поєднання в єдиному державному просторі Наддніпрянщини та Галичини, роком, упродовж якого соборність набула форм інституційно-завершених. І водночас саме цей трагічний і героїчний рік став роком утвердження соборності – як живої легенди та відтепер категоричного імперативу національного буття. І бачиться висока невідповідність у тому, що першою небаченою доти за масштабністю та числом учасників акцією, розмах якої навчч продемонстрував, що Україна таки вийде з імперії СРСР, стало 22 січня 1990 р. – день, коли живий ланцюг Злуки поєднав Київ та Львів, перетворюючи соборницьку легенду на соборницьку дійсність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верстюк В. Соборність в українській суспільно-політичній думці та реальній політиці (до 100-річчя проголошення Акта

злуки). *Український історичний журнал*. Київ, 2019. № 1. С. 67 – 93.

2. Вітовський Д. Прилучення Західної Української Республіки до України. *Нова Рада*. Київ, 1919. № 5.

3. Гай-Нижник П. ЗУНР – ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління (1918 – 1919). Київ, 2018. 146 с.

4. Гай-Нижник П., Лейберов О. УНР у період Директорії: пошук моделі державного устрою (кінець 1918 – 1919 рр.). Ніжин, 2013. 214 с.

5. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акта Злуки). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 2009. 467 с.

6. Грушевський М. Об'єднання України Наддніпрянської і Наддністрянської. *Зібрання праць*: у 50 томах. Т. 4. Книга 2. Львів: Світ, 2013. С. 25 – 26.

7. Грушевський М. Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання. *Борітеся – поборете*. Відень, 1920. № 1. С. 1 – 51.

8. Єфремов С. Дух віків. *Нова Рада*. Київ, 1919. № 17.

9. Зінченко А. Українська спільнота як об'єкт українознавства: сутність та соціокультурна динаміка. *Українознавство*. Київ: Науково-дослідний інститут українознавства, 2015. № 2. С. 12 – 22.

10. Коновалець Є. Причинки до історії Української революції. Прага: Накладом Проводу Українських Націоналістів, 1928. 39 с.

11. Курас І., Солдатенко В. Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917 – 1920 рр.). Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. 248 с.

12. Лозинський М. Галичина в рр. 1918 – 1920. Відень, 1922. 228 с.

13. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. Київ: Темпора, 2003. 608 с.

14. Наддніпрянець. Як ми втратили Галичину. (Від нашого власного кореспондента). *Воля*. Відень, 1919. Т. 2. Ч. 4. С. 150 – 154.

15. Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з Української революції. Відень: Видання «Українського Прапора», 1920. 344 с.
16. Нариси історії Української революції 1917 – 1921 років. У двох книгах. Книга 2. Київ: Наукова думка, 2012. 464 с.
17. Папакіна Т. Універсал Директорії Української Народної Республіки про злуку з Західно-Українською Народною Республікою. *Архіви України*. Київ, 2009. № 5. С. 164 – 167.
18. Петлюра С. Лист до генерал-хорунжого Миколи Удовиченка. *Статті. Листи. Документи*. Т. 2. Нью-Йорк, 1979. С. 514 – 521.
19. Сергійчук В. Українська Соборність. Відродження українства у 1917 – 1920 роках. Київ: Українська Видавнича Спілка, 1999. 416 с.
20. Солдатенко В. Україна в революційну добу: історичні есе-хроніки. У чотирьох томах. Том 3. Рік 1919. Київ: Світогляд, 2010. 453 с.
21. Тимченко Р. Протиріччя С. Петлюри і Є. Петрушевича в умовах реалізації Акту злуки. *Український історичний збірник*. Київ, 2014. № 17. С. 152 – 164.
22. Тичина П. Замість сонетів і октав. Київ: Вид. т-во «Друкарь», 1920. 33 с.
23. Тишкевич М. Відповідь пану проф. Томашівському. *Воля*. Відень, 1919. Т. 5. Ч. 5. С. 205 – 207.
24. Тютюнник Ю. Революційна стихія. Зимовий похід 1919 – 1920 рр. Львів: Універсум, 2004. 192 с.
25. Хоменко О. «Кобзар» як світоглядна підстава Акта Злуки: українознавчі проєкції історичного феномену. *Українознавство*. Київ: НДІУ, 2015. № 1. С. 29 – 43.
26. Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. Нью-Йорк – Філадельфія: Видавництво «Булава», 1960. 317 с.
27. Чмир М. Однострій та знаки розрізнення військовиків збройних сил ЗУНР (ЗОУНР) 1918 – 1919 рр. *Український визвольний рух*. Львів: Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2007. Збірник 9. С. 181 – 246.
28. Юзич Ю. В оці тайфуна. Як проголосили Акт Злуки. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/22/153559/>
29. Яновський Ю. Вершники. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1964. 128 с.

REFERENCES

1. VERSTIUK, V. (2019). Unity in the Ukrainian Sociopolitical Thought and Real Politics (devoted to the 100th anniversary of the proclamation of the Act of Unity). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), (1). Kyiv, pp. 67–93. [in Ukr.]
2. VITOVSKYI, D. (1919). Accession of the Western Ukrainian Republic to Ukraine. *Nova Rada*, (5). Kyiv. [in Ukr.]
3. HAI-NYZHNYK, P. (2018). *WUPR – WR of the UPR: Formation of Authorities and Public Administration (1918–1919)*. Kyiv, 146 p. [in Ukr.]
4. HAI-NYZHNYK, P. (2013). *UPR in the Period of the Directory: Searching for the Model of the State System (End of 1918–1919)*. Nizhyn, 214 p. [in Ukr.]
5. HOSHULIAK, I. (2009). *The Thorny Road to Unity (From Idea to the Act of Communion)*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, 467 p. [in Ukr.]
6. HRUSHEVSKY, M. (2013). Association of Dnieper and Dniester Ukraine. In: *Collected Works: In 50 Volumes. Vol. 4, Book 2*. Lviv: Svit, pp. 25–26. [in Ukr.]
7. HRUSHEVSKY, M. (1920). The Ukrainian Party of Revolutionary Socialists and Its Mission. *Boritiesia-poborete*, (1). Vienna, pp. 1–51. [in Ukr.]
8. YEFREMOV, S. (1919). The Spirit of the Ages. *Nova Rada*, (17). Kyiv. [in Ukr.]
9. ZINCHENKO, A. (2015). The Ukrainian Community as an Object of Ukrainian Studies: Essence and Sociocultural Dynamics. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 2. Kyiv: RIUS, pp. 12–22. [in Ukr.]

10. KONOVALETS, Ye. (1928). *Sources for the History of the Ukrainian Revolution*. Prague: Ukrainian Nationalists Council Print, 39 p. [in Ukr.]
11. KURAS, I., SOLDATENKO, V. (2000). *National Unity and Regionalism in the Ukrainian State-Building (1917–1920)*. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, 248 p. [in Ukr.]
12. LOZYNSKYI, M. (1922). *Galicia in 1918–1920*. Vienna, 228 p. [in Ukr.]
13. MAZEPA, I. (2003). *Ukraine in the Fire and Storm of the Revolution*. Kyiv: Tempora, 608 p. [in Ukr.]
14. NADDNIPRIANETS. (1919). How We Lost Galicia (From Our Own Correspondent). *Volia*. Vol. 2–4. Vienna, pp. 150–154. [in Ukr.]
15. NAZARUK, O. (1920). *A Year in Great Ukraine. A Synopsis of the Memoirs of the Ukrainian Revolution*. Vienna: Ukrainskyi Prapor Print, 344 p. [in Ukr.]
16. 1917–1921: *The History of the Ukrainian Revolution. Essays*. In 2 Books. Book. 2. Kyiv: Naukova dumka, 464 p. [in Ukr.]
17. PAPAKINA, T. (2009). Universal of the Directory of the Ukrainian People's Republic on Association with the Western Ukrainian People's Republic. *Arkhivy Ukrainy*, (5). Kyiv, pp. 164–167. [in Ukr.]
18. PETLIURA, S. (1979). A Letter to the General-Ensign Mykola Udovychenko. In: *Articles. Letters. Documents*. Vol. 2. New-York, pp. 514–521. [in Ukr.]
19. SERHIICHUK, V. (1999). *Ukrainian Consolidation. Renaissance of the Ukrainian Nation in 1917–1920*. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 416 p. [in Ukr.]
20. SOLDATENKO, V. (2010). *Year 1919*, Vol. 3 of *Ukraine in the Era of Revolution: Historical Essay Chronicles*. In 4 Volumes. Kyiv: Svitohliad, 453 p. [in Ukr.]
21. TYMCHENKO, R. (2017). The Contradictions of S. Petliura and Ye. Petrushevych in the Conditions of the Unity Act Implementation. *Ukrayinskyi istorychnyi zbirnyk* (Ukrainian Historical Collection), Vol. 17. Kyiv, pp. 152–164. [in Ukr.]
22. TYCHYNA, P. (1920). *Instead of Sonnets and Octaves*. Kyiv: Drukar, 33 p. [in Ukr.]
23. TYSHKEVYCH, M. (1919). The Answer to Mr. Prof. Tomashevskiy. *Volia*, Vol. 5, Part 5. Vienna, pp. 205–207. [in Ukr.]
24. TIUTIUNNYK, Yu. (2004). *The Power of Revolution. Winter Campaign of 1919–1920*. Lviv: Universum, 192 p. [in Ukr.]
25. KHOMENKO, O. (2015). Kobzar as the Worldview Basis of the Unity Act: Ukrainian Projections of the Historical Phenomenon. *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), Vol. 1. Kyiv: RIUS, pp. 29–43. [in Ukr.]
26. TSEHEL'SKYI, L. (1960). *From Legends to the Truth. Memoirs of the Events in Ukraine Related to November 1, 1918*. New York–Philadelphia: Bulava, 317 p. [in Ukr.]
27. CHMYR, R. (2007). The Uniform and Signs of Distinction of the WUPR Armed Forces (WR of the UPR) in 1918–1919. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh* (Ukrainian Liberation Movement), Vol. 9. Lviv: Center for Liberation Movement Studies, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies, pp. 181–246. [in Ukr.]
28. YUZYCH, Yu. *In the Eye of the Typhoon. How the Act of Unity Was Proclaimed*. [online] Available at: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/01/22/153559/> [in Ukr.]
29. YANOVSKYI, Yu. (1964). *The Riders*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 128p. [in Ukr.]